

A Napkirály elfeledett kertésze*

„Versailles.” Amikor meghalljuk XIV. Lajos udvarának nevét, először nem a kastély jut eszünkbe, hanem a Napkirály kertjét látjuk magunk előtt, amely a központi hatalom reprezentálása tekintetében egész Európa számára mintául szolgált. Méretei és szimbolikája még a mai nap is lenyűgöző hatást kelt megtekintőiben, és méltó elismeréssel adózik megalkotóinak. Le Nôtre,¹ Le Brun,² Le Vau³ és Hardouin-Mansart⁴ munkája segítségével XIII. Lajos kedvelt vadászkastélyából alig két évtized alatt Franciaország (új) központja nőtt ki. E hatalmas építkezés célja a királyi hatalom demonstrálása volt. XIV. Lajos jó érzékkel választotta „isteni hatalmának” szimbolizálására a „Nap”-ot (Apollót), melynek sugarai beáranyozzák birodalmát és mind bent, a palotában felszerelt tükrök és elhelyezett gyertyák segítségével, mind kint, a kertben kialakított víztükrök által megsokszorozzák ragyogását.⁵ Egy másik kertről azonban, mely szintén a versailles-i királyi birtokhoz tartozott, tartozik és inkább a hétköznapi szükségletek kielégítésére szolgált, sokan megfeledkezünk: ez a királyi konyhakert, a *Potager du Roi*,⁶ mely a „nagy kert”-hez hasonlóan kora minden elismerését kivívta. A *Potager* megálmodója La Quintinie volt, a 17. század egyik legnagyobb kertművésze, agronómusa, eredeti képesítését tekintve

* A tanulmány megírásához szükséges kutatómunka támogatásáért ezúton is köszönet illeti a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítványt.

¹ André Le Nôtre (1613–1700) királyi főkertész (*Premier Jardinier du Roi*).

² Charles Le Brun (1619–1690) első udvari festő (*Premier Peintre du Roi*).

³ Louis Le Vau (1612–1670) királyi főépítész (*Premier architecte du Roi*).

⁴ Jules Hardouin-Mansart (1646–1708) építész, Le Vau utóda.

⁵ Az épület és kert harmóniáját tervezőinek teljes mértékben sikerült megteremteniük. Bár a házasság az építészet és a kertművészet között már a reneszánsz idején megkötetett, mégis elmondható, hogy a francia barokk ennek egy új nézőpontját hozta létre. Versailles-ról számos mű született, a legújabbak, melyek képanyagukban is igen figyelemre méltóak, nálunk talán még kevésbé ismertek; például HOOG – MEYER, 1990.; HOOG, 1993.; LABLAUDE, 1995.; PINCAS, 1995.

⁶ A francia *potager* szó konyhakertnek fordítható, de a nagyuradalmak – így a királyi birtokok – esetében ez a kifejezés magyarul nem pontos, ezért a francia elnevezést használtam.

jogász, akit a természet szépsége térített el a korábban választott útról.

Jean-Baptiste La Quintinie egy jómódú család gyermekeként látta meg a napvilágot 1626. március 10-én a charente-i Chabanais-ben. Fiatalon került a poitiers-i jezsuitákhoz, ahol a legjobb diákok közé tartozott mind a humán tudományokban, mind a jogtudományban. Tanulmányai befejeztével Párizsba érkezett, ahol az igazságszolgáltatás területén alkalmazták (*Cour de Parlement et maître des requêtes de la Reine*). A jó képességű fiatalemberre hamar felfigyelt a Számvevő Kamara (*Chambre des Comptes*) elnöke, Jean Tambonneau, és megbízta fia, Michel-Antoine nevelésével. Tanár és tanítványa az 1650-es évek közepén a korabeli szokásoknak megfelelően nagy körutazást tett Itáliában, melynek eredeti célja az volt, hogy a fiatal Tambonneau megbarátkozzon a művészetekkel. A sors azonban úgy hozta, hogy a nevelőt tanítványánál sokkal inkább elbűvölte az antik és reneszánsz kertek, valamint a még formálódó, de már lenyűgöző montpellier-i botanikus kert látványa.⁷ Az antik romok között kóborolva és kora gyakorlati kertészeti feljegyzéseit tanulmányozva La Quintinie végső elhatározásra jutott: Párizsba való visszatérésekor a jogi pályát feladva teljesen a kertművészetnek szentelte idejét.⁸ Ebben segítségére volt pártfogója, Jean Tambonneau, aki maga is hódolt a korabeli divatnak: a felső körök tagjai a természet iránti vonzalmukat aktív kerti tevékenységgel elégítették ki. Tambonneau nemcsak anyagiakban támogatta, hanem teret is biztosított a szárnyát bontogató művésznek: átengedte palotájának kertjét a „kísérletezgetésekhez”.⁹

La Quintinie azonban nem elégedett meg saját tapasztalataival. Az antik szerzők és a modern szakirodalom tanulmányozása mellett

⁷ IV. Henrik 1593. december 8-án hozta létre a *Jardin des plantes de Montpellier*-t, melyet az egyetem orvosi karának kezelésére bízott. Valószínűleg nem szándék nélkül választotta a protestáns befolyás alatt álló okszitán egyetemet.

⁸ Nehéz eldönteni, mikor kezdett La Quintinie mélyebb vonzalmat mutatni a kertészkedés iránt. Az itáliai utazás valószínűleg a végső lökést adta a pályaváltoztatáshoz, mert szabadidejét már az itáliai út előtt is az „agricultura” tanulmányozásának szentelte.

⁹ Az 1642–1646-ban Le Vau által épített palota mára már elpusztult, egykor a rue Université 7–9 alatt állott. (Az utca egyébként azért kapta az Egyetem elnevezést, mert a telkeket az egyetemtől vásárolták.)

aktív levelezést folytatott a 17. század számos szaktekintélyével és amatőr kertészével.¹⁰ Nemcsak megfigyeléseiket cserélték ki, hanem magvakat, növényeket és tanácsokat is adtak egymásnak. A levelezést azonban nem tartotta kielégítőnek, ezért fel is kereste kertművész–agronómus társait. Így jutott el két ízben Angliába, ahol a legnagyobb urak mellett maga a király is szívesen fogadta. II. Jakab nagyra értékelte tehetségét és felkínálta számára a királyi kertek igazgatói státusát. La Quintinie azonban visszautasította a megtisztelő ajánlatot, de miután hazautazott, továbbra is kapcsolatban maradt néhány lorddal, akiket barátainak tudhatott.¹¹ Ezek az angliai utazások lényegében tanulmányutak voltak, Anglia ugyanis sokkal előbbre tartott a gyümölcs- és zöldségtermesztés színvonalában.

Franciaországban La Quintinie egymás után kapta a Tambonneau-ház szomszédai és barátai, valamint a legnagyobb méltóságok megbízásait, hogy kertjeiket, konyhakertjeiket megtervezze és berendezze.¹² Már Vaux-le-Vicomte-ban bekerült az elismertek közé: Le Vau, Le Brun és Le Nôtre mellett Nicolas Fouquet őt is meghívta, hogy segítsen vagyonának méltó reprezentálásában. Saint-Ouenban és Montausier herceg rambouillet-i birtokán újabb remekművek születtek. Sajnos ezek már eltűntek. Sceaux-ban a volt Colbert-birtokon nevében még létezik a *Potager*, de a zöldségek helyét virágágyak foglalták el. Ugyanitt hasonlóan járt az *Orangerie* is.¹³ La

¹⁰ Többek között Gaston d'Orléans-nal (1608–1660), XIII. Lajos öccsével, az angol John Evelynnel (1620–1706, író, a *Royal Society* alapító tagja) és John Tradescant-tal (1608–1662, királyi kertész és „utazó”).

¹¹ Charles Perrault (1628–1703), a francia akadémia tagja, író, mesemondó, írt egy könyvet a 17. század nagy embereiről: PERRAULT, 1696–1700. Ebben megemlíti, hogy az angol urakkal folytatott levelezés nagy részét kiadták, melyek három kötetet is kitétek, de a 19. században Michaud már csak egyetlenegy talált: MICHAUD, 1855. Ez a dinnyetermelésről szólt, és La Quintinie az oldenburgi királyi társasághoz címezte.

¹² Nicolas Fouquet (1615–1680, pénzügyminiszter), Jean-Baptiste Colbert (1619–1683, „első miniszter”), Montausier herceg (Charler de Saint-Maure, marquis de Salle, duc de Montausier, 1610–1690, a trónörökös nevelője), Montpensier kisasszony (Anne Marie Louise d'Orléans, La Grand Mademoiselle 1627–1693) és a Nagy Condé (II. Bourbon Lajos, hadvezér, politikus, 1621–1686) egyaránt adott neki megbízást.

¹³ Az *orangerie* tulajdonképpen két jelentéssel bír. Jelölik vele a citrom, narancs és más déli növények átteleltetésére szolgáló reprezentatív kialakítású épülete-

Quintinie keresett művész lett. Nemcsak a munkái keltettek feltűnést, hanem szívesen fogadták a társaságban is. A vele való érintkezés kellemes élmény volt. Condé herceg, akit leginkább hadi – és a nőknél elért – sikereiről ismerünk, a tudományoknak is nagy barátja volt,¹⁴ és szívesen beszélgetett La Quintinie-vel a kertépítésről (*agricultura*); új szerzeményű birtokának, Chantilly-nek¹⁵ a megalakítását a nagy csapatra bízta: a kastélyt Hardouin-Mansart, míg az erdő és a kertek Le Nôtre és La Quintinie munkáját dicséri. A nagy mű azonban még váratott magára.

A király is felfigyelt tehetségére és 1667 körül meghívta Versailles-ba, hogy irányítsa a *Potager*-t.¹⁶ La Quintinie működése nagy hatással volt XIV. Lajosra. 1670-ben számára hozták létre az összes királyi veteményes- és gyümölcsöskert igazgatói tisztét, és nemsokára az *Orangerie*-nek is ő lett az igazgatója. Az idő azonban túlhaladta a régi *Potager* méreteit (260 x 126 m). Az udvar ugyan még nem költözött át teljesen Versailles-ba, de gondolni kellett a jövőre: az alakuló királyi központban az udvari élet és a reprezentáció megnövekedésével ez a kert már nem tudta volna kielégíteni a szükségleteket. Ráadásul a talaj adottságai sem kedveztek igazán a nagy mennyiségben való termelésnek. A király elhatározta, hogy a *Potager*-t Saint-Cloud-ba telepíti. La Quintinie ekkor vetette fel az ötletet, hogy az új kertet is Versailles-ban építsék meg, és e feladatra ő szívesen vállalkozna.

Eredeti terve az volt, hogy az új *Potager*-t egy Clagny-hoz közel eső területen alakítsák ki, de a király végül úgy határozott, hogy inkább Satory felé, a *Pièce d'eau des Suisses*¹⁷ mögött kerüljön megépítésre: így a kastélyhoz is közel volt, valamint a király meg-

ket. Ugyanakkor *orangerie*-nek nevezik azt a területet is, ahová ezeket a növényeket nyáron kihelyezik.

¹⁴ Figyelemre méltó érdeklődését és hozzáértését a tudományok iránt a bourgeois-jezsuitáknál eltöltött diákevek alatt alapozta meg. PERRAULT, 1696–1700.

¹⁵ Chantilly 1643–1830-ig volt a Condé család birtokában.

¹⁶ Ezt a *Potager*-t még XIII. Lajos hozta létre, melyből – a nevéből adódóan is – a királyi udvar zöldség- és gyümölcsszükségletét kívánta fedezni. Felszerelésével Jacques de Nemours-t bízta meg, aki a „királyi kertek felügyelője” címet viselte ezután.

¹⁷ Ez a mesterséges tó a XIV. Lajos zsoldjában álló svájci katonákról kapta elnevezését: svájci medence.

élénkült kertészeti érdeklődését is könnyen ki lehetett elégíteni. A feladat nem volt könnyű. Az első lépés a terület megszelídítése volt, mert annak vízgazdálkodása nem volt kielégítő; ezt már a neve is jelezte: „bűzös tó” (*L'Étang puant*). Miután valószínűleg a *Pièce d'eau des Suisses* elhordott földjével ezt a tavacskát feltöltötték, még mindig meg kellett oldani a vízelvezetés problémáját. La Quintinie megtalálta a megoldást: földalatti csatornahálózatot alakított ki, mely a felesleges vizet a *Pièce d'eau des Suisses*-be vezette és ezzel kiküszöbölte, hogy a kert vizes, hideg és rothadó legyen.¹⁸ Célja egy olyan mikroklíma megteremtése volt, mely által melegebb időt tud biztosítani a növények fejlődéséhez. Falakat emeltek, teraszokat alakítottak ki, melyek nyomvonalát La Quintinie jelölte ki, a megvalósítás pedig Hardouin-Mansart feladata volt.

A munkálatok 1678-ban kezdődtek és 1683-ig tartottak. A hatalmas vállalkozás költsége valamivel meghaladta az 1 millió livres-t; nem véletlen, hogy még elkészülte előtt nagy feltűnést keltett. Bár La Quintinie szerint inkább a siker volt igen nagy, míg a ráfordítás kicsi.¹⁹ Hogy igaza lehetett, azt az is bizonyítja, hogy a király asztala mindig roskadozott a kert terményeitől.²⁰ Az új *Potager* valamivel több mint 9 hektár területet foglalt el. A tájolás megválasztásával és a teraszok megsokszorozásával teljesen szélmentessé sikerült tennie a kertet, ugyanakkor megóvta az óceáni éghajlat szélsőségeitől és kiszámíthatatlanságától.²¹ Amikor a termelés 1683-ban beindult, a kert és megalkotójának hírneve még

¹⁸ „*Pierrée est une petite conduite d'eau qu'on fait sous terre avec du moellon sec par en bas, et couvert de mortier par haut, pour faire écouler des eaux souterraines qui rendraient la terre d'un jardin trop humide, trop froid et pourrissant.*” LA QUINTINIE, 1690. 132. Az egész munkálatról pedig a 167–169. oldalakon emlékezik meg.

¹⁹ „*Le succès en a été fort bon et la dépense très petite.*” LA QUINTINIE, 1690. 168.

²⁰ A konyhakert erőssége az alma és körte termesztése volt, és az ma is. A közelmúlt termési adatai képet adhatnak La Quintinie teljesítményéről: 1971-ben, amikor igen kedvező időjárás volt 79, 1992-ben 60 tonna alma és körte termett, míg a meglehetősen gyenge évnek mondható 1977-ben csak 21 tonna. Átlagosan 40 tonna termést szoktak e két gyümölcsből betakarítani. PÉRION – DE GIVRY, 1994.

²¹ Amikor könyvében egy kert ideális fekvéséről beszél, kitér az északi, északkeleti szél által okozható károokra is. LA QUINTINIE, 1690. 190.

fényesebb lett. A szezonzöldségek és -gyümölcsök már idény előtt 5–6 héttel a királyi asztalt díszítették: az eper március végétől, a cseresznye májusban, a füge júniusban, a spárga és fejes saláta decemberben, a retek januárban, az uborka márciusban gazdagította az étlapot.²² Azokat a terményeket, melyeket a királyi asztalra méltatlannak ítélték, szétesztették a szegények között.

Mindezt az akkor közel 60 éves kertész és agronómus gazdag tapasztalata és folyamatos tökéletesítésre törekvése tette lehetővé. A megfelelő tájolás és a mikroklíma kialakítása azonban csak az egyik pillére volt sikerének; a másik kulcsfontosságú feladat a talaj termővé tétele volt. A vízelvezetés megoldása után még az ásványi anyagok pótlására is gondolnia kellett, és ebben segítségére volt a királyi istálló (*L'Écurie*) közelsége. Mindig a feladatnak megfelelő trágyát választotta ki, hiszen a rendelkezésére álló friss istállótrágya (marha-, sertés- és lótrágya) más-más anyagokat tartalmaz. La Quintinie-nek sikerült elérnie a megfelelő arányokat. Mintha egy kísérleti laboratóriumban dolgozott volna, folyton újabb és újabb termelési módszerek után kutatott.

Már a Tambonneau-ház kertjében is kísérletezett. Azt és oda ültetett, amit és ahova akart; teljesen szabad kezét kapott. Ekkori megfigyelései a későbbiekben nagy hasznot hoztak számára. Hogy megfejtse a természet rejtélyét a növények átültetésével kapcsolatban, egyazon napon több azonos fajta fát ültetett el, majd nyolcnaponként kiásta őket, hogy megfigyelje a gyökerek fejlődését. Tapasztalatait könyvében (*Instruction pour les jardins fruitiers et potagers*) is leírta: ahhoz, hogy a fák átültetéskor jobban megmaradjanak, jobb visszavágni a gyökereket, mert azok az áthelyezést nehezen viselik, és elszáradnak vagy megpenészednek, ami inkább a fa elpusztulásához, mint megindulásához vezet.²³

A fák metszését két szempontból is nagyon fontosnak tartotta. A minél gazdagabb termés elősegítése mellett a fának szép formát is kell adni; erről is hosszasan megemlékezik könyvében. A ver-

²² „...j'ose dire pourtant que j'ai été assez heureux pour l'imiter en petit à l'égard de quelques le temps, par exemple des fraises a la fin de mars, des précoces et des pois an avril, des figues en juin, des asperges et des laitudes pommées en décembre, janvier, etc...” LA QUINTINIE, 1690. 160.

²³ LA QUINTINIE 1690. 528–526. A könnyebb megértés kedvéért a különböző fák átültetéséhez szükséges metszési eljárást fajtánként le is rajzolta.

sailles-i *Potager du Roi*-ban a melegágyas termelési módszer tökéletesítésén dolgozott, és különböző metszési technikákat próbált ki. A régi *Potager*-t már méreteinél fogva is elégtelennek találták az udvari szükségletek kielégítésére, de erről a kertről sem mondták, hogy elég nagy lenne a maga közel 10 hektárával. A maximális helykihasználás és a különféle termelési technikák együttes alkalmazásával La Quintinie mégis el tudta érni, hogy amikor a király valamely másik birtokára ment vadászni, ott is volt rendelkezésére álló friss termés. A tájolóással is kísérletezett: az egyik kertben (*le jardin biais*) a hatékonyság kedvéért a sorokat rézsútosan alakította ki, az észak-dél orientációval a napsugarak melegét kívánta maximálisan kihasználni a barack érése érdekében.

Kertjébe, mert a versailles-i *Potager* igazából az ő kertje volt, a zöldségek és gyümölcsök számtalan fajtáját beszerezte. Már a salátából tizenhatféle volt található a zöldségesben, de ugyanígy számtalan eper-, körte-, alma-, füge-, dinnye-, szilva-, szőlő-, uborka-, stb. fajta is, célja mégsem egy botanikus kert megteremtése volt,²⁴ hanem a nagy gyűjteményből kívánta kiválasztani a legjobbat, hogy a király asztaláról – különösen a Napkirály rendezte ünnepélyeken – sose hiányozzék a friss zöldség és gyümölcs.²⁵ A kert terményeit, elsősorban a gyümölcsöket, az ekkor nagyon divatosá vált piramis alakban tornyozták fel; La Quintinie néhány körtefát is ilyen alakúra metszett.

A konyhakertben végzett munka XIV. Lajost teljesen megbabonázta,²⁶ és megalkotóját kitüntetésben részesítette. 1687-ben XIV.

²⁴ A botanikus kert funkcióját a Párizsban található *Jardin du Roi* (ma *Jardins des Plantes*) töltötte be. A 17. században már komoly összegeket költöttek idegen országok, kontinensek növény-, főleg virágkülönlegességeinek meghonosítására.

²⁵ Bővebben: *Le Potager du Roi*, 1998.

²⁶ Már a Thomas Campanella által készített születési horoszkóp előrevetítette a király kertészeti érdeklődését, és lényegében utalt a későbbi Apolló-Napszimbolikára is. Másrészt Ausztriai Anna különösen tisztelte Szent Fiacre-t, a kertészet védőszentjét; a hozzá szóló imák gyümölcsének tekintették XIV. Lajos annyira várt megszületését. (Ausztriai Anna Szent Fiacre közbenjárását kérte az 1640-ben súlyos betegségben szenvedő XIII. Lajos felgyógyulásához is.) XIV. Lajos kertbeli sétáiról de Dangeau márkí így írt 1684. augusztus 31-én: „*Le Roi se promena à pied dans ses jardins et dans son potager, où il permit à*

Lajos La Quintinie-nek – Le Nôtre-ral és Hardouin-Mansart-ral egy időben – nemesi címet adományozott. A király eleinte csak a munkálatokat követte figyelemmel, de hamar kedvet kapott, hogy saját maga is részese legyen a Potager alakításának; megtanult metszeni.²⁷ La Quintinie-t szinte irigyelte a többi udvaronc, mert a király – félretéve a vele való érintkezés ceremóniáit – barátként viselkedett a kertésszel; együtt „dolgoztak”.²⁸ Ez a munka nem ártott a király uralkodói-mindenható címének, hiszen nem volt ez új, szokatlan egy uralkodótól.²⁹ A metszés egyrészt teremtés, tehát nem kell, hogy idegen legyen egy istentől, aminek XIV. Lajos ábrázolta és ábrázoltatta magát. Másrészt a metszés is a művészetek egyik fajtája, gyakorlóját nevezhetjük akár ágszobrásznak, de azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy e század divatjelensége volt a kertészeti munkálatokban való tevékeny részvétel.³⁰

tout ceux qui le suivoient de cueillir et de manger du fruit.” DANGEAU, 1854–1860.

²⁷ La Quintinie *Instruction*-ának ajánlójában Charles Perrault idillikus képet fest a királyról:

*„Quand suivi de sa Cour, et couronné de gloire
Louis, en descendant du char de la Victoire
Viendra se délasser après mille dangers
Dans les longs promenoirs de ses mille dangers.”*

A metszés tudományát ismerő uralkodó szinte minden királyi birtokon üzte kedvtelését, melyről többen beszámoltak, pl. de Dangeau márki vagy a stocholmi királyi palota építész: TESSIN, 1926.

²⁸ „*Louis XIV apprit même à tailler les arbres fruitiers avec son jardinier.*” (Le Potager du Roi, 1998.) és La Quintinie az uralkodói ambícióról a következőképpen nyilatkozik könyvének a királyhoz szóló ajánlásában: „*Comme mon bonheur ne vient que parce que Votre Majesté est assez touchée des divertissements du jardinage, peut-être n'est-il pas hors de propos qu'on connaisse qu'elle sait quelquefois descendre de ses plus grandes occupations pour goûter les plaisirs de nos premiers pères.*” LA QUINTINIE, 1690. 7–8.

²⁹ Olivier de Serres, Jacques Boyceau és Claude Mollet könyveiben, melyeket olvashatott XIV. Lajos is, találkozhatunk olyan részekkel, melyekben a szerzők a korábbi uralkodók vagy fontos emberek természetéhez való viszonyáról, így a kertészkedésről is szólnak: „*À limitation de telles Nations, des plus excellentes du monde, toutes sortes de gens ont honoré les jardinages. Empereurs, rois, princes et autres grands seigneurs ont esté veus travailler à ordonner de leurs propres mains leurs jardinages, eslisans telles peines pour soulagement en leurs grands affaires.*” SERRES, 1635. 734.

³⁰ Néhányan a legelőkelőbbek közül: Sully (Maximilien de Béthume, duc de Sully, baron de Rosny, 1559–1641, IV. Henrik minisztere), Richelieu (1585–

Hogy a király mélyebb kertészeti vonzalmának La Quintinie volt az ösztönzője, az is bizonyítja, hogy amikor nagyon kedvelt kertésze 1688 novemberében meghalt, néhány nap múlva megjegyezte az özvegynek, sose fogja tudni pótolni nagy veszteségét,³¹ és ez a kijelentése szívből jött; a király ugyanis barátját és nem kertészét siratta.³² Idővel megritkultak a konyhakertben tett látogatások, talán abba is maradtak, amit részben az öregedés számlájára írhatunk, sokkal nagyobb szerepet játszott azonban, hogy La Quintinie utódai nem tudtak a király kedvében járni, aki sokszor bosszankodott, hogy építésze, Hardouin-Mansart előbb kóstolja meg a konyhakert terméseit. Az eltávolodásra utal az is, hogy XIV. Lajos az általa írt *La manière de montrer des jardins de Versailles*³³ című útikalauzban meg sem emlékezik a korábban annyira kedvelt *Potager*-ről. Pedig a sétát a régi útvonalon kezdi, de az *Orangerie* és a *Pièce d'eau des Suisses* után a másik irányba kanyarodik el, anélkül, hogy a *Potager*-ba betérne. Mint már volt róla szó, az is lehetséges, hogy a király számára a *Potager* La Quintinie nélkül, már nem volt sem érdekes, sem vonzó; és az 1690 táján végleg elkészült parkkomplexum kötötte le teljesen az uralkodó figyelmét, mely önmagában is teret biztosított a királyi reprezentációhoz a hivatalos fogadások és ünnepélyek alkalmával. A „nagy kert” elkészülte előtt XIV. Lajos szívesen invitálta rangos vendégeit – mint 1685-ben a velencei dó-

1642, bíboros, miniszter), Medici Mária (1573–1642, a toszkán nagyherceg leánya, IV. Henrik felesége).

³¹ A király bánatáról Charles Perrault számolt be: le roi „perdoit beaucoup aussi-bien qu'elle, & qu'il n'esperoit pas que personne pust jamais reparer cette pert.” PERRAULT, 1696–1700.

³² Perrault mellett még de Dangeau márkinál és de Sourches márkinál is találunk megjegyzést La Quintinie haláláról. Dangeau márki 1688. november 11-én Fontainebleau-ban a következőket jegyzi fel: „M. de La Quintinie, surintendant des jardins potagers et fruitiers de Versailles, est mort à Versailles. L'était un homme fort distingué pour son habilité dans tout ce qui regardait les jardinages. Le roi a donné cet emploi-là à celui qui avait soin des jardins de Sceaux.” De Sourches egy nappal később a következőképpen emlékezik meg a kertészről: „Ce fut en ce temps-là que mourut La Quintinie, qui avait l'inspection des jardins potagers du Roi à Versailles, s'étant avisé de réduire en art le métier des jardiniers.” SOURCHES, 1882–1893.

³³ 1698 és 1705 között hat változatban készült el, melyek közül a negyedik, amelyik 1702–1704 közé datálható, XIV. Lajos kézírásával maradt fenn. Több kiadását is meg lehetne említeni, de a leginkább figyelemre méltó: HOOG, 1992.

zsét vagy egy év múlva, 1686 szeptemberében, a sziámi követet – a La Quintinie igazgatása alatt álló *Potager*-ba, mely berendezésénél fogva is szinte színházi díszletként szolgálta a királyt.

A *Potager* négyszögletű kert, melyet fallal vettek körbe,³⁴ a bejáratot pedig egy igen díszes ráccsal látták el (*La Grille du Roi*). A kapu a *Pièce d'eau des Suisses*-re néz, ahonnan a király, a palotát elhagyva, az *Orangerie* melletti lépcsőn (*Cent Marches*) leszállva szokott a kertbe érkezni. A rács, melyet 1681-ben Alexis Fordin³⁵ készített, igazi remeke a kovácsoltvas kapuknak, és nem felejtették le róla a jelzést: királyi birtokot határol.³⁶

A kert közepére egy vizes medencét építettek az elmaradhatatlan szökőkúttal. Ezt tizenhat, különböző zöldségekkel beültetett kisebb tábla vette, illetve veszi körül. Ezek a négyszögletű kertecskék alkották a „*Grand Carré*”-t (176 x 143 m), melyet újabb huszonkilenc zárt kert vett körül; rendeltetésük vegyes volt: gyümölcsfák és zöldségek számára alakították ki őket variálva. Mindennek megvolt a helye; barackos-, körtés-, almás-, szilvaskert külön-külön kialakítva, váltott metszési technikát alkalmazva.³⁷ A konyhakert egyik különlegességét kifejezetten a király kedvéért hozták létre. XIV. Lajosnak a füge volt a gyengéje, ezért La Quintinie számára alakította ki az *Orangerie* elve alapján a fügéskertet.³⁸ Itt több mint hétszáz (!) fügefát neveltek ládákbán. Ezeket nyáron a kertben, a falak mentén helyezték el, télen pedig az átteleltetésükre emelt épületbe szállították. Ugyancsak átteleltető területként hasznosították a tera-

³⁴ A *Potager du Roi* három évszázados fennállása alatt több helyen is megbontották a falakat, nyitottak újabb kapukat.

³⁵ A Fordin család a királyi udvar lakatos mestere volt; mind az apa, Thomas, mind a fiú, Alexis nevéhez több szép kapu és rács kötődik a királyi birtokokon.

³⁶ Jelenleg sérült állapotban található; az ezredvégi viharok az egyik liliumot letörték róla.

³⁷ La Quintinie legszívesebben a kordonos művelést (*en espalier*) alkalmazta a gyümölcsfáknál, de ezen belül is többféle metszési koreográfiát váltogatott.

³⁸ „*Le plaisir que notre grand monarque trouve à ce fruit-là, et le péril de mourir que courent ici les figuiers en place pendent les grandes gelées, ou au moins de n'avoir point de figues dans le cours de l'année, ces deux raisonnements ont été deux puissants motifs, qui pour moi, honoré comme je suis de la charge de directeur de tous les jardins fruitiers et potagers des maisons royales, m'ont fait aviser de cette manière d'avoir sûrement beaucoup de figues tous les ans.*”
LA QUINTINIE, 1690. 682.

szok alatt kialakított helyiségeket is; ezekben a betakarított termést helyezték el a felhasználásig. Ősszel a zöldségesben kalapra hasonlító üvegharangokkal óvták a káposztaféléket a korai fagyoktól. A király, hogy körülbelül harminc kertésze mindig kéznél legyen, a kert egyik sarkában emelt épületben szállásolta el őket, La Quintinie számára pedig 1682-ben, közel a *Potager*-hoz egy kertészlakot építtetett Hardouin-Mansart-ral.

A versailles-i *Potager* volt La Quintinie fő műve. Nemcsak azért, mert a király számára épült, hanem azért is, mivel a *Potager du Roi* és az *Instruction pour les jardins fruitiers et potagers* szorosan összetartoznak. A *Potager* annak az elméletnek a megvalósítása volt, melyet az *Instruction*-ban leírt. Ugyanakkor az *Instruction*-ban tapasztalatait vetette papírra, művében több alkalommal a királyi konyhakertet említi példaként. Könyvét, mely 1690-ben, két évvel halála után, fia gondozásában jelent meg,³⁹ az utókor tankönyvként forgatta; számos alkalommal újra kiadták.⁴⁰ Angolra a *Calendarium Hortense* szerzője, John Evelyn fordította 1693-ban, de holland és német kiadást is említ Perrault, aki szerint hamarosan minden nyelven olvasható lesz. Az *Instruction* két kötete hat könyvből áll, melyet két értekezés követ; az egyik a narancstermesztésről, a másik a kertészetről. A fő részben La Quintinie egy kertészeti szótárt is elhelyezett, hogy az általa alkalmazott termelési módszert olvasói számára teljesen megmagyarázza. Részletesen leírja a kertészeti munkákat a talaj-előkészítéstől kezdődően a betakarításig, gondosan kitérve a metszés fontosságára, a betegségek kezelésére, főleg azok megelőzésére. Az egész művön végig az oldalszéleken széljegyzetként idézi olvasmányait, az antik és modern szerzőket.

Fel lehet tenni a kérdést, vajon La Quintinie mennyire állt Le Nôtre befolyása alatt, hiszen több alkalommal dolgoztak egy időben egy megbízónak. Teljesen valószínűsíthető, hogy nemcsak befolyása alatt, de árnyékában sem állt kollégájának. A kertészet más-más területével foglalkoztak, így nem lehettek vetélytársak. Charles

³⁹ Három fia közül ketten még az apa előtt meghaltak. 1688-ban a *Potager*-ban utódának szánt kertész, Gabriel de La Quintinie is. Az *Instruction*ot Michel de La Quintinie, a *Saint-Privat et de la Colombe et des Deux Églises* priora adta ki.

⁴⁰ Az 1690-es kiadást követte már 1692-ben, majd 1695-ben egy újabb. A 18. században is néhányszor megjelentették La Quintinie művét.

Perrault könyvében,⁴¹ melynek célja a 17. század kiemelkedő személyiségeinek emléket állítani, La Quintinie is szerepel Hardouin-Mansart és Le Brun, valamint a kor más művészei, tudósai, hadvezérei között,⁴² de nem tudni, miért, a versailles-iak közül egyedül Le Nôtre maradt ki, aki mégis a leghíresebbé vált közülük. Ezzel szemben La Quintinie ugyan még a következő században közismert volt, de a 19. század folyamán feledésbe merült. Az eltelt évszázadok alatt a *Potager du Roi* kertjei átalakultak, egyes részei, mint a *Figuerie*, vagy a *Melonnière* pedig el is tűntek. Mégis elmondhatjuk, hogy a La Quintinie-féle művelési rendszer megmaradt⁴³ – persze a modern technikához igazítva (üvegház üvegből, dróthuzal stb.) –, lényeges változtatás nélkül tovább működött, sőt átalakították kertészeti-kertépítői iskolává, majd főiskolává (*École nationale supérieure du paysage*), mely ma talán a legelismertebb Franciaországban.

⁴¹ PERRAULT, 1696–1700.

⁴² Nem kisebb személyek, mint Richelieu bíboros (Armand Jean du Plessis), Condé herceg (Louis de Bourbon), Jean-Baptiste Colbert, René Descartes, Blaise Pascal, Pierre Corneille, Jean-Baptiste Poquelin de Molière, Jean de La Fontaine, Michel Le Tellier, Jean Racine és még sokan mások.

⁴³ A 23. jegyzet adatai éppen ezért a folyamatosság miatt vetfithetők vissza a 17. századra is.

RÖVIDÍTÉSEK ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- DANGEAU**
1854–1860 DANGEAU, Marquis de: *Journal*. Édition établie par E. SOULIÉ. Paris, k. n. 1854–1860.
- GARRIGUES**
2001 GARRIGUES, *Dominique*: *Jardins et Jardiniers de Versailles au Grand Siècle*. Époque Collection. Seyssel, Champ Vallon, 2001.
- HOOG**
1992 LOUIS XIV: *La manière de montrer des jardins de de Versailles*. A jegyzeteket készítette: HOOG, Simon. Paris, Réunion des Musées nationaux, 1992.
- 1993** HOOG, Simon: *Musée National du Château de Versailles*. Paris, Réunion des Musées nationaux, 1993.
- HOOG – MEYER**
1990 HOOG, Simon, – MEYER, Daniel: *Versailles: le musée d'histoire, le château, les jardins*. Trianon, D'art Lys, 1990.
- LABLAUDE**
1995 LABLAUDE, Pierre-André: *Les jardins de Versailles*. Paris, Scala, 1995.
- LA QUINTINIE**
1690 LA QUINTINIE, Jean-Baptiste de: *Instruction pour les jardins fruitiers et potagers avec un Traité de la culture des orangers, suivi de quelques Réflexions sur l'agriculture*. Par feu M. de La Quintinie. Paris, C. Barbin, 1690.
- Le roman du Potager**
1994 *Le roman du Potager*. H.n. Édition du Rouergue, 1994.
- Le Potager du Roi**
1998 *Le Potager du Roi. École Nationale Supérieure du Paysage de Versailles*. H.n. Actes Sud, 1998.
- Michaud**
1855 *Biographie universelle ancienne et moderne*. Tome 34. Paris, de Leiden, 1855.

PÉRION – DE GIVRY

1994 PÉRION, Yves – DE GIVRY, Jacques: *Versailles. Le Potager du Roi ou manière de montrer le lac des Suisses, le Potager et le Balbi*. Paris, k. n. 1994.

PERRAULT

1696–1700 PERRAULT, Charles: *Les hommes illustres qui ont paru en France pendant ce siècle: Avec leurs Portraits au naturel. I–II*. Paris, Antoine Dezallier, 1696–1700.

PINCAS

1995 PINCAS, Stéphane: *Versailles, un jardin à la française*. Paris, Lartinière, 1995.

SAINT-SIMON

1983–1985 SAINT-SIMON, Louis de Rouvroy, duc de: *Mémoires*. Édition Yves Coirault. Paris, Gallimard, collection La Pléiade, tome I à V (règne de Louis XIV), 1983–1985.

SERRES

1635 SERRES, Olivier de: *Le Théâtre d'agriculture et mesnage des champs*. Rouen, chez Robert Valentin, 1635.

SOURCHES

1882–1883 SOURCHES, marquis de: *Mémoires du marquis de Souches sur le règne de Louis XIV*. Paris, Édition Cosnac et Pontal, 1882–1893.

TESSIN

1926 TESSIN le Jeune, Nicodème: *Relation de la visite à Marly, Versailles, Clagny et Saint-Cloud en 1687*. Éd.: FRANCASTEL, Pierre. In: *Revue de l'histoire de Versailles et de Seine-et-Oise*, 1926.

WHEELER

1998 WHEELER, William: *Le potager du roi: fruits et légumes du château de Versailles*. Paris, Somogy, L'Aventurine, 1998.